

Neformalno nadzorovanje

Janez Pečar*

Crime is a part of
every one's responsibility

Neformalno nadzorovanje je s svojimi dejavniki ob nemoči državne represije, vzbudilo obdobje optimizma z nekaterimi naprednimi spremembami in pripravljenostjo ljudi vzeti »varnost« v določenem obsegu v svoje roke, če ne drugače vsaj toliko, da se pomirijo čustva ogroženosti in ustvari občutek, da si je mogoče pomagati med seboj morebiti tudi zaradi bližine in skupne usode, ki jo ljudje delijo tam, kjer so, in so kolikortoliko neodtujeni. Poudarjanje in osmišljanje neformalne kontrolizacije gotovo razširja **opazovalno omrežje v družbi**, toda kriza države in njeni stroški s kriminalom nedvomno terjajo ne le izboljševanje, marveč tudi racionalizacijo kontrole z mobiliziranjem razpoložljivih sredstev, ki so bila doslej prav pri neformalnih nadzornih dejavniki preslabo uporabljena. S tem pa se teoretično pogloblja in utrjuje bolj celovit koncept kontrole, ki mu je ključni pojav tudi njegova **decentralizacija in razširjenost v družbeni prostor**, čestokrat tudi na račun deinstitucionalizacije, kolikor ne celo reprivatizacije. Toda s tem nikjer ne žele uvajati represivne kontrole, čeprav se povsod potegujejo za široko učinkovitost, ki ne spominja več na Orwellovo 1984, v katerem se ob Velikem bratu pojavlja z nočno moro upravljana totalitarna družba.

Narobe, v sodobnem demokratičnem svetu jemljejo državi prenekatero kontrolne pristojnosti in jih izročajo združenim ljudem, da bi sami ohranjali družbeni red v svojem okolju, vsaj kolikortoliko sami zagotavljali sebi varnost in imeli vtis, da lahko tudi sami prispevajo k zadovoljevanju prenekaterih zasebnih in medosebnih potreb — celo z lastnim nadzorstvom. Ali s tem in na ta način postajajo disciplinska družba, za katero že po Bourrousu velja, da »kontrola vodi samo k več kontroli«,¹ ki potemtakem lahko že ogroža tudi civilizacijo? To je lahko ena možnost, in to najslabša. Še prej pa je dosti drugih, o katerih velja razpravljati, in v tem je tudi smisel tega dela, ki se ukvarja z neformalnimi kontrolnimi dejavnostmi zaradi obvladovanja deviantnosti, zlasti pa kriminalitete ter delinkventnosti, ob možnostih, ki niso ne

enake in ne hierarhizirane, ker obstajajo druga ob drugi in za različne namene, četudi se prekrivajo. To pa predstavlja izredno **pestrost nadzorstvenih opravil in sploh »kontrolizem«**, ki mu kot pojavu pred koncem drugega tisočletja posvečajo vedno večjo pozornost, tudi zaradi naraščanja potreb po večji svobodi na eni strani in čedalje bolj doslednem varstvu človeških pravic in temeljnih svoboščin na drugi. Prav z neformalno kontrolizacijo pa naj bi ljudem ustvarjali raje več dobrega in čim manj škode. S tem naj bi v marsičem nevtralizirali ali zmanjševali negativne vplive državne represije pri obravnavanju odklonskosti, nenazadnje tudi z dekriminalizacijo in depenalizacijo, decentralizacijo in detatizacijo, deinstitucionalizacijo, debirokratizacijo in deprofesionalizacijo ter drugimi procesi »razdržavljanja« represije in nadzorovanja. Toda ni jasno, **do katere točke naj to poteka**. Tako formalno kot neformalno nadzorovanje obstajata drug poleg drugega in enako bo tudi v prihodnje, o čemer ni nobenega dvoma, kajti država zmora le nekatere dejavnosti in tistih, ki jih ni sposobna, si ne sme prilaščati, ker s tem razgalja svojo nemoč in vero vase. Te pa že tako ni veliko. Zato bo gotovo čedalje več tudi kontrolnih vprašanj prepuščala (ali morala prepuščati) ljudem bodisi v smislu zasebnosti ali v pomenu skupinskosti (ali morebiti celo v kontekstu nekega »samoupravljanja«). To naj bi bila stvar odločitve ljudi od spodaj navzgor, kajti neformalno nadzorovanje je že od nekdanjega vprašanja kulture in civilizacije, pa filozofije, religije, tja do znanosti in umetnosti, da ne omenjamo današnje tehnologije.

Prav zato razmišljanja o neformalni kontrolizaciji načenjajo različna vprašanja tradicionalnega obravnavanja deviantov in njihovega kaznovanja ter drugačno razdeljevanje bolečin kot doslej in v ta kontekst sodi tudi to pisanje. Zato ves čas obravnava neformalno nadzorovanje, ne glede na to, za katere mehanizme gre, z vidika njihove vloge v **transkontrolizmu, panopticismu, neformalizmu, privatizmu in konformizmu**, čeprav pri tem ni ostal pozabljen tudi njihov (ne)institucionalizem. In iz čisto praktičnih razlogov se z neformalno kontrolizacijo ukvarja ločeno od vseh drugih oblik nadzorstva in nadzorovanja samo zato, da bi poudarilo njegove posebnosti, njegovo večnost ter neizogibnost, mimo katerih zlasti ne more kriminologija, ki mora tudi vključevati »kontrolizacijo« kot čedalje bolj pomembno področje svoje vsebine.

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti UEK v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

¹ V navedbi Cohen, S. *Visions of Social Control*, s. 172.

1. Poskus teoretične opredelitve neformalnega nadzorovanja

V okviru obvladovanja človeškega vedenja smo nenehno priča različnim oblikam nadzorovanja, med katerimi je neformalno gotovo najstarejše, najbolj izvirno in življenju tako lastno, da se ga morebiti sploh ne zavedamo, toda bdi nad nami in kaže svoj vpliv, včasih tudi na neobčuten, toda še vedno na vodljiv način.

Zato se gotovo in nedvoumno razločuje od formalnega, ki je predvsem pravno, sformalizirano, zbirokratizirano, pogosto predvsem poklicno, represivno, vendar ne izključno, in zlasti zunanje, izven in iznad posameznika in njegovih skupin, v katere se vključuje za zadovoljevanje nekih, prav določenih potreb. Zato je sformalizirano nadzorstvo, ki večinoma poteka prek države, tudi tuje in odtujeno ter ga sprejemamo z ambivalentnostjo, kolikor ne celo sovražno.

Tako za formalno kot za neformalno nadzorovanje so značilni: **pravila** oziroma **norme**, bodisi pisane bodisi nepisane, različne stopnje neposrednosti, institucionalizacije, prisilnosti in kaznovanja ter tradicionalnost. Obe obliki nadzorstva sta lahko do neke mere, ena bolj kot druga, zastraševalni in preprečevalni, pozitivni in negativni, integrativni in segregativni, manifestni in latentni ali posredni in neposredni.

Ključno za neformalno nadzorovanje je, da ga ljudje izvajamo med seboj, drug nad drugim in predvsem brez vpletanja države, čeprav ne bi mogli reči, da le-ta nima nobene moči nad njim. Neformalno nadzorovanje se lahko zgleduje po »državi«, lahko se etatizira, kot se po drugi strani država v marsičem navdihuje po izkušnjah preteklosti, ki so služile potrebam ljudi, ko še države sploh ni bilo, ali vzporedno z njo, po kakšnih, za ljudi pomembnih življenjskih vprašanjih.

Če je formalno nadzorstvo dejavnik države in tovrstno nadzorovanje dejavnost mehanizmov represije, je za neformalno nadzorovanje važno, da ga izvajajo izven države obstoječe skupine in posamezniki, ki jim je nadzorovanje le ena izmed vlog, lastna njihovim družbenim namenom, ki jih opravljajo glede na to, kaj so in kaj delajo. Zato je neformalno nadzorovanje predvsem medsebojna dejavnost ljudi, ki morajo biti skupaj tudi zaradi svojega preživetja in bivajo v določenem sožitju, v katerem sami sebi postavljajo pravila, čeprav ne izključno, in ki jih sprejemajo bodisi soglasno bodisi se po njih ravnaajo zaradi prisiljevanja, ki prihaja od močnejših,

sposobnejših, pametnejših, pomembnejših, ali od posameznikov še s kakimi drugimi lastnostmi, zaradi katerih smo se ljudje pripravljani podrejati tudi zaradi potreb, koristi, prepričanosti ali celo zaradi manipulacije in dominacije. Zato nobeno nadzorovanje ne poteka samo s soglasnostjo, z dosledno prostovoljnostjo in navdušenjem. Vedno ljudi omejuje v tistem, kar bi radi delali, pa ne smejo, in zapoveduje početi tisto, česar ne bi želeli. Od tod tudi nenehna želja človeka po svobodi in izogibanju nadzorovanju, zlasti tistih plati njihovega življenja, ki so najbolj zasebne, intimne in skrivnostne. Katerokoli nadzorstvo še vedno želi razkrivati, spoznavati, obravnavati in za svoje potrebe napraviti ljudi prozorne, nena zadnje tudi zaradi kaznovanja. Kajti večina nadzorstvenih dejavnosti je prirejena zaradi reagiranja na vedenje bodisi v smislu nagrajevanja bodisi v pomenu kaznovanja. Prav neformalno nadzorovanje je tisto, ki za vplivanje na vedenje in kot strinjanje za ponavljanje zaželjenega in pričakovanega obnašanja tudi nagrajuje z obširnimi registrom čustvenega, socialnega, materialnega ali kakšnega drugačnega izražanja priznanj.

Prav zato je, zlasti neformalno nadzorovanje, predvsem dejavnik primarnih in sekundarnih človeških skupin, je izraz človekove kulture, ki na vsaki stopnji razvoja kaže svoje posebnosti in različnosti. In prav ta neuniformnost, čeprav hkrati univerzalnost, je njegova posebnost in del civilizacije, in prav zaradi tega velja čedalje večja pozornost temu nadzorstvu, tudi v pomenu »privatizacije« prenekaterih državnih nadzorovalnih funkcij, s katerimi »razlaščajo« državo, predvsem zaradi njene neuspešnosti, zbirokratiziranosti, odtujenosti in neskromne vzvišenosti. Zato bi lahko rekli, da je neformalno nadzorovanje tista dejavnost posameznikov, primarnih ter sekundarnih skupin, ki mimo in poleg pisane prava (predvsem države), s svojimi vrednotami, pravili, napotili, navadami, delovanjem, zgledi itd., (predvsem zasebno) vplivajo na vedenje drugih v svojih okoljih, v katerih kakorkoli prihajajo v stik in delujejo tako, da bi se ljudje vedli skladno s pričakovanji medsebojnega sodelovanja, ali po potrebah in zahtevah, ki jih postavljajo tisti, ki imajo moč, avtoriteto in ugled, da to lahko delajo, hkrati pa skrbijo za izrekanje in izvrševanje pozitivnih ali negativnih sankcij onim, ki so kršitelji. Pri tem velja poudariti, da je neformalno nadzorovanje pretežno stranska dejavnost ali kar vključena v tiste, ki jih morajo posamezniki ali primarne in sekun-

darne skupine opravljati kot glavne. Morebiti tudi ne bo odveč poudariti, da je to nadzorovanje tudi sinonim za procese socializacije, prilagajanja in posnemanja, ali možnost, da »družba živi v vsakem izmed nas« kot je rekel Emil Durkheim v svoji »Delitvi dela« (1933).²

2. Regulatorni mehanizmi

Odkar se človek zaveda svojega obstoja, si je vedno prizadeval, da bi obvladoval dogajanja okoli sebe, če so mu to le dopuščale razmere. Če je bil v boju zoper naravne sile nemočen, nebogljjen in majhen, pa si je v razmerjih do ljudi vedno trudil, da bi urejal posamezne konflikte **z močjo in prisilo na eni strani ali s soglasjem na drugi**, vedno pa je bilo urejanje, določanje ali predpisovanje ravnanja odvisno od tega, kdo je to lahko delal, komu je lahko kaj naročal in zakaj, s čim itd. Nenazadnje je šlo, zlasti v neformalnem nadzorovanju, za tako imenovano »mikrofiziko moči«, s katero se je človeštvo zaradi »discipliniranja« vedno zelo ukvarjalo s kaznovanjem ekonomijo in zaradi neubogljivosti in neposlušnosti »deviantov« delilo muke z najbolj domiselnimi tehnikami in prizadajanjem bolečin, pa tudi nagrajevalo, podrejalo, vodilo oziroma vladalo. Nenehno je izumljalo **najrazličnejše kontrolne možnosti**, nenazadnje tudi za racionalizacijo družbenih razmer, krepitev regulacije ali kar za socializacijo, kolikor se za naš namen tako izrazimo.

V tem kontekstu so se v neformalni kontrolizaciji razvili raznovrstni dejavniki, ki sicer niso »nadzorstvo«, pač pa jim je nadzorovanje ena izmed sestavin ali kar lastnost, brez katere sploh ni mogoče zadovoljivo opravljati glavnih dejavnosti, ki so ključne. Taki regulatorni mehanizmi so družina, skupina, skupnost, delo, kultura, religija, ideologija, javno mnenje, morala, običaji in tradicije, pa v sedanjem času množični mediji in vzgoja, umetnost, znanost, tja do športa, medicine itd. Skoraj ni mogoče reči, da obstaja kakšna dejavnost, ki ne bi imela hkrati tudi določen neformalno-kontrolni pomen, še posebej če pomislimo, da ni človeškega delovanja, ki ga ne bi bilo treba nadzorovati.

Ta regulatorna in nadzorna »mašinerija«, poleg državne in z njo skupaj, predstavlja izreden kontrolni funkcionalni mehanizem, ki ga v severnoameriški sociologiji označujejo z izrazom »widening the net«, torej past, v katero člove-

štvo lovi deviante in jih obravnava, socializira, asimilira, prisiljuje, kaznuje, pa vključuje in spet izključuje, kolikor jih ne drži ob strani in vsaj začasno še marginalizira in sploh stigmatizira.

Zlasti povsod in nenehno navzoče neformalno nadzorstvo se zato pojavlja kot »kritično oko« javnosti (soseske, skupnosti, delovnega mesta, družine itd.), ki diskretno ali javno deli veselje in bolečine in pogosto diskrecionarno vsiljuje svoje regulacije tako tistim, ki so mu dosegljivi, kot onim, ki morajo pristajati na kakšna pravila, vrednote, tradicije, mnenja itd., če nočejo imeti sitnosti in težav v svojih socialnih okoljih, v katere se morajo vključevati zaradi zadovoljevanja prenekaterih svojih potreb, četudi ne vedno najbolj pomembnih, pa vendarle.

V tem pisanju so upoštevani, vsaj po naši presoji, najpomembnejši neformalnokontrolni mehanizmi, ki se jim največkrat ni mogoče izogniti. Kamorkoli se današnji človek obrne, vedno in povsod naleti nanje. Izvzeta je le šola kot posebnost, ki je že močno institucionaliziran in birokratiziran dejavnik, in jo gre prav zato uvrščati drugam, sicer pa je tu vsebovana bodisi kot skupina bodisi kot skupnost z najsplošnejšimi značilnostmi.

Čeprav pri teh neformalnih mehanizmih ne gre vedno za »institucije« v smislu Webrovih razmišljanj, so vendarle vsi, toda različno, vplivni dejavniki za oblikovanje človekovega vedenja in so zelo raznoliki ne le po moči, intenzivnosti in občutenosti, marveč tudi po razširjenosti, organiziranosti, normativnosti, informativnosti in s tem seveda tudi različno alternativni. Kajti nikomur niso vsi potrebni, toda vsakdo je dosegljiv vsaj nekaterim, nihče se jim ne more izogniti, vendar lahko vsakdo do neke meje nevtalizira njihove pritiske, skoraj nobenemu pa ne more v celoti pobegniti. Njihova pluralnost je več kot očitna. Zato je lahko pritrđiti Millsu, da »kontrola drugih največkrat ni neposredna, ker se raje izvaja z manipulacijo polja stvari«.³

Glede na to je neformalno nadzorovanje sredstvo za: prilagajanje normam, upiranje odklon-skosti in razvijanje družbenega reda. Toda kdo potemtakem določa vrednote, ki jih velja spoštovati, in zakaj sploh nekdo želi drugega spreminjati, nadzorovati, nanj vplivati in z njim manipulirati? To niso le etična vprašanja, zato jih načenjamo pri vsaki izmed različnih oblik neformalne kontrolizacije posebej. Kajti vsak nefor-

² Coser: Social Control, s. 14.

³ Melossi, v Lowman et al. Transcarceration: Essays in the Sociology of Social Control, s. 57.

malnonadzorstveni mehanizem ima svoj pomen in odvisno od tega ali gre za delo, moralo, verovanje ali družino, skupino itd., deluje tudi na posameznikovo samoregulacijo.

3. Transkontrolizem in multikontrolizem

Če je torej v okviru neformalnega nadzorovanja veliko kontrolnih mehanizmov, ki si jih je človeštvo v času svojega obstoja »izmislilo«, potem gotovo ni mogoče pričakovati, da bo vsak izmed njih imel čisto določeno, samostojno in od drugih mehanizmov razmejeno področje, čeprav se v temelju nedvoumno kažejo te težnje. Kajti vsaka skupina, ki je želela kaj obvladovati, na kaj vplivati, nad čem ali nad kom imeti moč itd., je brez dvoma želela izvajati »oblast« najprej sama zase ali za kakšen poseben namen. Zato lahko rečemo, da je toliko kontrolizmov kolikor je človeških skupin ali razmerij in morebiti celo posameznikov. Čeprav so si mnogi med njimi podobni, ima vsak svoje posebnosti, bodisi lastne bodisi prilagojene tistim, ki v skupini lahko izražajo svojo moč, tako da svojo voljo »vsiljujejo drugim« in jih zato tudi nadzorujejo.

Ker jih je veliko in čeprav delujejo prenekateri kontrolizmi na širokih področjih (npr. religija, morala, ideologija itd.) temeljnih dejavnosti, ki izhajajo iz namena, jih ni mogoče izvajati, ne da bi se med seboj prepletali. Zato so bili odvisni in čestokrat tudi vzajemno delujejo. Če ne drugega, si vsaj nekateri izmed njih prizadevajo za nek skupni cilj (poslušnost, konformizem, socializacija itd.). Četudi niso vsi enako trdni, organizirani ter disciplinsko zasnovani, so vendarle neke »institucije«, zaradi katerih **vsakdo izmed nas prihaja zdaj pod ta, zdaj spet pod drugi vpliv, nenazadnje tudi zaradi današnjih vlog in družbenih statusov**, ki jih ima vsak posameznik in se mora sedaj tu, zdaj spet tam podrežati nekim pravilom, da ne bi prišel v konflikt s posameznimi vedenjskimi vzorci, za ktere se tudi od posameznika pričakuje, da jih bo upošteval. Še posebno, če se v skupine vključuje zaradi uresničevanja tako svojih kot skupinskih interesov in potreb.

Zato je **vsakdo izmed nas nenehno podrejen procesom transinstitucionalizacije**. Le-ti s svojimi disciplinskimi motivi, mehanizmi, telesi, postopki, sredstvi itd., ustvarjajo ustrezni transkontrolizem, ki po svoje razdeljuje ne le disciplinske zadeve, marveč tudi bolečine in vse ostalo, s čimer izvaja disciplinsko ideologijo (tudi v

vsaki skupini posebej). Tako je tudi zaradi izven države obstoječega neformalnega nadzorstva vzpostavljen sistem »mikrofizike moči« (po Foucaultu), zaradi česar je vsaka družba na takšni ali drugačni stopnji »vsevprek« nadzorujoča družba, ki ustvarja svoj **transkontrolizem kot pogoj za sožitje med ljudmi**, nenazadnje tudi v imenu svobode in zanjo, ki je toliko bolj omejena, kolikor več je želimo imeti, in bolj ko bi radi živeli v svobodi, bolj jo varujemo s prepovedmi. Od tod seveda vprašanje, v čem je sploh civilizacija, ali v večji svobodnosti nasploh ali v večjem zagotavljanju svobode, ki ne more obstajati brez nenehnega zapovedovanja in vedno novejših kontrolizmov, če naj ljudje živimo v kolikortoliko harmoničnih osebnih stikih.

Transkontrolizem je potemtakem trajen proces, v katerem poleg države vsakega posameznika nadzorujejo še številni drugi neformalno-nadzorni mehanizmi, ki pazijo nanj, tudi po več njih hkrati, in ki si ga »podajajo« ali izročajo drug drugemu, če se ta tega zaveda ali ne. To je odvisno od vlog, ki jih ima in ne glede na to, da se v posameznih družbenih statusih pojavlja zdaj kot nadziranec in zdaj kot nadzorovalec ali morebiti v obeh hkrati. Pri tem gre za nekakšno prekrivanje delovanja več kontrolnih mehanizmov, za njihovo prepletenost po eni in za samostojnost po drugi strani, ko imajo v posameznih družbenih razmerjih vsak svoj smisel in tudi sredstva za uveljavljanje poslušnosti in ubogljivosti. In prav zaradi tega **ne bi mogli govoriti o kakršnikoli hierarhični urejenosti**, ker gre pri njih dosti bolj za koncept enakosti, kolikor gledamo nanje kot »kontrolizme«, sicer pa je vedno od posameznika odvisno, čemu daje prednost, koga se prej boji, koga spoštuje in kdaj bo prej ubogal. Prav zato je izključno posameznik tisti, ki odloča o morebitni segregaciji neformalnih kontrolizmov, ki se jim bo, če ne drugače, podrejal po izhodiščih bodisi koristnosti bodisi škodljivosti, ki mu jo lahko ustvarjajo.

Transkontrolizem je hkrati stranski proizvod najrazličnejših oblasti, avtoritet in moči, ki nadzorujejo človeške dejavnosti, od vzgoje v družini, prek izrabe prostega časa, do poslušnosti na delovnem mestu in še marsičesa, kar ureja človeško vedenje z neformalnimi sredstvi in poteka kot izraz potrebe po organiziranju, normaliziranju in discipliniranju. Če se posameznik izogne ali občasno obide enega, je takoj tu drug kontrolni mehanizem, toda še vedno ostaja dovolj »prostora« za nenadzorovano zasebnost, če ne drugače vsaj v njegovem mišljenju, kolikor

se seveda sam ne pusti »prilastiti« nekomu na račun, da mu je »omejevanje svobode« od drugega nenazadnje celo prijetno in zaželjeno (npr. ljubezenski konformizem).

Obenem pa gre tudi za multikontrolizem, kajti množica nadzorstev obstaja drug ob drugem, vsi delujejo na nas, včasih nemoteče, drugič pa spet konfliktno, odvisno od institucionalizmov, ki nas obdajajo in se jim moramo podrejati.

4. Panopticism

Transkontrolizem, kolikor ga dojemamo po opisanih izhodiščih, pa ima svojo pomembno posledico v pojavu, ki bi ga imenovali — **panopticism**. Le-tega velja pojasnjevati kot **proces vse-mogočne preglednosti dogodkov** in njihovih nosilcev. Zaradi tolikšnega števila navsezadnje tudi nedržavnih kontrolnih mehanizmov, ki delujejo in so sploh na razpolago, je lahko obvladovati veliko količino pojavov na veliko področjih in jih obravnavati v smislu normaliziranja, popravljanja, poboljševanja, discipliniranja in kaznovanja. Za panopticism neformalnega nadziranja so značilni: nenehna navzočnost (vsaj pri nekaterih), takojšnje možno ukrepanje, disciplinsko obravnavanje nosilcev ali kršiteljev, stigmatiziranje, izvrševanje sankcij in še marsikaj, glede na to, za kakšen neformalni kontrolni mehanizem gre in kakšna sredstva ima na razpolago za uveljavljanje svojih konformizmov ter ugotavljanje različnih, od njega predpisanih »ilegalizmov«.

Kakršenkoli pomen naj bi že imel Benthamov »Panopticon« (in panoptično nadzorovanje v zaporih med 1750 do 1850), za naš namen je bistvo panopticisma v vidnosti vsega, kar se dogaja v katerikoli družbeni skupnosti ali skupini. **Vidnost je torej lastnost nadziranca in hkrati možnost nadzorovalca**, ki prek nje vstopata v kontrolno razmerje, v katerem se izražata podrejenost enega in moč drugega. Vidnost dogodka in nosilca omogoča delovanje nadzorstva, vidnost je začetek in konec kontrolizma. Zato je tudi danes in bo v prihodnosti vsakdo, podobno kot jetnik v panoptikonu — zaporu, po Foucaultovem spoznanju predvsem »predmet informacije, nikoli pa ni subjekt v komunikaciji«. ⁴ In četudi posameznik danes v razmerju do neformalnih kontrolnih mehanizmov ni jetnik v celi, kjer ničesar ne vidi, sam pa je ves čas opa-

zovan, je vendarle **nenehno na voljo temu nadzorstvu**, ne le telesno, ampak pogosto še bolj psihično in čustveno, kar je dosti več od nje-gove telesne nadzorljivosti. Kajti mnogi neformalnokontrolni mehanizmi si zaradi svojih vlog (družina, religija, ideologija, politika itd.) kratkomalo zagotavljajo človekovo duševno »prozornost« (primerjaj obravnavanje mišljenskih deliktov). To pa je lahko dosti huje od tistega nadziranja, ki si prilašča le človekovo telo in z njim manipulira (toda ne v smislu mučenja ali celo iztrebljanja), ker vdira v posameznikovo zasebnost, ga spreminja, z njim manipulira, ga razoseblja in nad njim dominira, morebiti celo do neznosnosti.

Človekova »prozornost« je torej tista okoliščina, ki jo katerokoli nadzorstvo danes skuša čedalje bolj doseči (tudi država z množicami strokovnjakov z sodobnimi tehnikami, testi, sposobnostmi in sredstvi za vdiranje v človekovo zasebnost) in uravnava posameznika ali cele skupine, sloje ali kar razrede (ideologija, politika, religija itd.) v želene smeri, pogosto tudi zaradi nekih »vzvišenih ciljev«, (morebiti tudi za posameznike). **Panopticism** je torej za naš namen **nenehen proces spregledovanja posameznikove biti in njegovega delovanja, zaradi uravnavanja po željah nadzorovalnih oblasti, ki nas zaradi svojih (pa morebiti tudi skupnih) ciljev žele nadzorovati, obvladovati, socializirati, konformirati ali z nami manipulirati, in to ne le s pravili in obravnavanjem neposredno, marveč tudi posredno z različnimi rituali, ceremonijami, simboli, mnenji ali še kako drugače**.

Če ironiziramo panopticism, vidimo v njem pisano menažerijo za »dresiranje« ljudi, ki mu v strokovnem jeziku pravimo socializacija. In potemtakem ni nič drugega kot **sredstvo za podrejanje**. Kolikor to opazujemo s posameznikovega izhodišča pa za **prilagajanje razmeram, v katerih moramo živeti**. Nekateri bolj udobno, drugi povsem neugodno, kajti ta »panopticism«, čeprav je z vidika neformalne transkontrolizacije dosti bolj pravičen kot s formalne, je še vedno **bolj sredstvo za discipliniranje marginaliziranih skupin in nižjih slojev kot za višje družbene plasti, ki imajo svoje kontrolizme, toda gotovo jih ni toliko (ali pa so še kakšni posebni)**. Kajti srednje in spodnje plasti, so tudi bolj podvržene nadziranju.

Transkontrolizem in panopticism kot možna nevidnost mreže nista enakomerno porazdeljena v vse skupine in sloje. Zato je njun intervencionizem, z njima lastno pronicljivostjo, lahko zelo

⁴ Foucault, Nadzorovanje in kaznovanje, DE, Ljubljana, s. 200.

različen. Od tod spet najrazličnejši pomisleki na njuno nezmožnost, nezmogljivost in nesposobnost (imposibilizem), ki posamezniku gotovo omogočajo več zasebnosti in morebiti več svobode (tudi za nenavadne in neetične odločitve ter vedenje) in prostovoljne samoregulacije.

Toda z »vidnostjo« oziroma »vidljivostjo« kot posebno lastnostjo in okoliščinami, s katerimi računa in uspeva neformalno nadzorovanje, gre računati. Kakršnakoli oblast vedno gleda nanju s posebno pozornostjo, ker je panopticism eden izmed kontrolnih smislov že od nekdaj, in pri neformalnem nadzorovanju predvsem izhaja iz različnih razmerij med ljudmi.

5. Neformalizem

Eno izmed pomembnih okoliščin, ki označuje neformalno nadzorovanje, je nedvomno neformalizem, zaradi katerega je to nadzorstvo sploh takšno, kakršno je, to je neformalno. Neformalno pa pomeni, da ni odvisno od formalnosti, vsaj ne v tolikšnem obsegu kot katerokoli drugo, ki ga poznamo. Poleg formalnega morda pri nas še samoupravno.

In prav ta neformalizem privlači danes ne samo v kontrolologiji marveč v praktičnem življenju, še posebej znatno pozornost, zlasti v razmerju do vsega tistega, kar je določeno, predpisano, sankcionirano, inkriminirano in penalizirano. Neformalizem je danes določen **sinonim** za prenekatero dejavnosti, ki so močno decentralizirane, za marsikaj, kar se med ljudmi ureja mimo države in njenega sodstva na načine, ko se izogibajo prisiljevanju z mehanizmi države in se urejajo s sodelovanjem in posredovanjem bolj ali manj nesformalizirane skupnosti, s postopki in oblikami »vmešavanja«, ki niso predvideni izven okvirov tistih skupin, ki urejajo posamezne zadeve. Tudi morebitna prostovoljnost in soglasnost nista tako nepomembni za te procese, ki se predstavljajo kot določeno **nasprotje sodobni državi**, saj je le-ta s svojimi regulatornimi mehanizmi dokaj odtujena od tistih, katerih probleme rešuje s svojo močjo in sredstvi, ki so ji na razpolago že po njenem pravu.

Neformalizem potemtakem je, ali postaja, čedalje bolj razširjen proces, v katerem ljudje pretežno z neposrednimi osebnimi stiki in udeležbo, z ustrezno odzivnostjo, od njih odvisno permisivnostjo in s tem v zvezi tudi legitimnostjo, dosti bolj produktivno in neposredno uravnavajo ali rešujejo medsebojna razmerja na

načine, ki niso vezani na državno regulacijo, tako da tudi ob konkretnih zadevah načenjajo posamezna vprašanja, ustvarjajo, poglobljajo ali razrešujejo konflikte ali vpeljujejo dolgotrajnejše večobrazne odnose, prijateljske ali sorodstvene vezi in pri tem oblikujejo zanje potrebno kohezijo in sožitje.

Neformalizem je hkrati po eni strani **redukcija formalizacije ali deregulacija**, kot je po drugi sploh lahko za posamezno skupino nekakšna **interna formalizacija** življenja, odvisno od okoliščin in posameznih ljudi, ki v njih delujejo ali se združujejo za kakšne posebne namene. Zato je kontrolizacija v teh skupinah glede na različnost in namenskost, globalno gledano, lahko dokaj neuniformna, morebiti celo anarhična in včasih zastraševalna, kot je lahko sentimentalna, in hkrati še vedno kolikortoliko integrativna. Zato se ljudje, predvsem v kakšnih »posebnih primerih«, zatekajo npr. k družini pa tudi drugam, morda predvsem takrat, kadar iščejo pomoč, enakost in morebiti še pravičnost. Dokler pa predvsem v svoji čustvenosti in njej primerni potešenosti iščejo izhod ali nekakšno ureditev, pa je »neformalizem« gotovo primernejša oblika za reševanje medsebojnih razmerij predvsem tam, kamor ljudje najraje zahajajo. Državna oblast verjetno ni ne kraj in ne mehanizem, kamor bi ljudje hodili »s srcem« zaradi zadovoljevanja svojih potreb. **Država je tudi obenem zelo omejevan mehanizem za uravnavanje človeških čustev**. Mehanizmi, ki izhajajo iz tako imenovanega neformalizma pa so predvsem v posameznikovi bližini (družina, tovariši, sosede, skupina, skupnost, cerkev, delovno mesto itd.) in pri njih iščemo nenazadnje tudi »neformalno pravičnost«, pa ne le nje, marveč tudi in predvsem pomoč, svetovanje, bližino, sočustvovanje, sodelovanje, razumevanje, olajšanje itd. Zato imamo danes v svetu prenekatero prizadevanja za vpeljevanje in razvijanje tako imenovane »ideologije informalizma«, ki jo za naš namen velja s posebno pozornostjo vnašati v obravnavanje neformalne kontrolizacije, katere poglavitna sestavina sploh je in gre njen smisel iskati v izvendržavnem obravnavanju različnih družbenih pojavov.

Z neformalizmom se namreč sodobni človek želi upirati vsesplošni, izven in mimo njega nastajajoči regulaciji države, ki ga brezčutno utenjuje in mu predpisuje način vedenja. Zato se čedalje bolj oprijemlje kontrole v bližini ljudi, v lokalni skupnosti, v različnih oblikah samopomoči in vzajemne pomoči, zasebne justice in

sojenja na delovnem mestu, posebnih internih mehanizmov, spontanah oblik življenja⁵ itd.

V »klicu po skupnosti« je ne le veliko neformalizma, ampak tudi dosti nadzorovanja, ki je lahko docela drugačna (kontrolna mašinerija« od tiste, ki jo predstavlja država. V njem tudi kriminologija išče svoje mesto v stiski kam naprej, da bo manj kriminala, ter da bi našli uspešnejše mehanizme za preprečevanje njegovih posledic, še preden bi nastale. To pa so gotovo tisti mehanizmi, ki so blizu ljudem ali so kar ljudje med seboj. Toda tudi ti niso vsemogočni!

6. Privatizem

Neformalizem v kontrolizaciji nujno vzdržuje tudi privatizem ali zasebnštvo. Že samo dejstvo, da so katerekoli človeške skupine (od družine naprej) pretežno nesformalizirane v svojem obstoju, delovanju in razvoju, ter da so v katerikoli družbi posamezne dejavnosti, ki so si že brez državne regulative samozadostne (npr. religije, ideologije itd.), ter da so prenekatera vedenjska pravila skozi človeško zgodovino nastajala mimo državnega prava (kot npr. tradicije, morala, rituali, navade itd.), dokaj očitno kaže, da je privatizem tudi v neformalni kontrolizaciji posledica neke voluntarizacije, individualizacije, zasebnškega vplivanja, tja do morebitne kolektivizacije ali ponarodelosti oziroma kar »podružbljanja«. Kajti vse to, kar je kdaj nastalo, se je najprej pojavilo pri nekom zaradi nečesa, preden se je razvijalo in preden so posamezne oblike ravnanja bolj krepko začeli sprejemati drugi. To velja tako za oblačenje kot za vedenje, tako za ideologije kot npr. za stare in nove religije, verovanja, čustvovanja, upanja in vrednote.

Privatizem v neformalni kontrolizaciji se zlasti kaže v precej individualiziranem oblikovanju vedenjskih norm, njihovem zagotavljanju in uresničevanju, tja do kaznovanja, v relativno samostojnem selekcioniranju dogodkov in oseb, ki jih je treba obravnavati, v diskretnem odločanju pri njihovem reševanju in nenazadnje v kolikor toliko svobodnem ravnanju pri tako imenovanih »face to face interaction«. Čeprav vse, kar delamo izven državne predpisanosti, ni nikoli v izključni »lasti« posameznika ali pa redkokdaj, oziroma za nekaj časa ali za določeno osebo, je treba vedno upoštevati, kaj je kdo

komu, zakaj, koliko moči mu gre in v čem in kdaj v teh neformalnih skupinah, za katere moramo reči, da niso vse enako institucionalizirane oziroma neinstitucionalizirane. **Institucionalizacija kot nasprotje privatizacije** je zanimivo področje zlasti v kontrolizaciji, saj si je navsezadnje posameznik »izmislil« institucije zato, da bi obvladoval druge posameznike. Odvisno pa je seveda, koliko je lahko »institucija« posameznikova »last« in koliko je sredstvo za kakršnokoli izvajanje oblasti, moči, avtoritete ali pa samo želja in možnost za skupno doseganje ciljev določenega števila ljudi. Tak »privatizem« je vedno mogoče najti v družini, skupini, skupnosti, v kulturi, morali in še kje drugje kot pojav z različnimi pozitivnimi in negativnimi okoliščinami, zaradi katerih je lahko slab ali dober, sprejemljiv ali odbijajoč, zaželen ali škodljiv. Vprašanje je, koliko si ga posameznik tudi v kontrolizaciji lahko privoščiti in koliko mu ga omogočajo drugi, ki se morajo takemu posamezniku ali eliti podrežati, ju ubogati, se po njiju ravnati, ju poslušati, prenašati, trpeti, tja do morebitnega upora in spreminjanja nadzorovalcev ali sistema nadzorovanja z njegovimi sredstvi in metodami.

Z neformalizmom in privatizacijo, pri konformizmu in panopticismu v človeških skupnostih, nikoli ni mogoče računati z etično nevtralnostjo in absolutno pravičnostjo, in to ne »ex ante« in ne »ex post«. Kajti ljudje ostajamo pač ljudje, kjerkoli smo, in nihče ne more izven sebe v posameznih dogodkih, ki so zlasti v primarnih in sekundarnih skupinah vedno še kako čustveno obarvani in zato tudi lahko pristranski.

Ker pa se danes v boju za človeške pravice in temeljne svoboščine ljudje čedalje bolj potegujejo tudi za privatizacijo, se upirajo vdiranju v zasebnost, ki jo čedalje bolj štejejo za vrednoto, je privatizem kot proces gotovo na pohodu. Koliko ga je videti in pričakovati v neformalnokontrolnih dejavnostih, je odvisno od narave človeškega delovanja in njegovih skupin. Gotovo pa je, da ga je v primarnih skupinah načeloma znatno več kot v sekundarnih in med primarnimi ga je neprimerno več v družini kot v katerikoli drugi človeški skupini. Le-ta pa je najvažnejša in zato tudi najpomembnejša. Njej navsezadnje posvečamo tudi največ pozornosti. Od družine pa se »zasebnost« ali privatizem širi tudi drugam in začinja tekmovati z državo, tudi v okviru »civilne družbe«, ki je njeno nepomirljivo nasprotje in nenazadnje tudi

⁵ Glej Lowman et al., s. 315.

zaradi varstva in varnosti, vsaj posameznika, morebiti tudi zaradi »krize zakonitosti«.

Privatizem kot pojav zadnjih let⁶ je in bo gotovo najbolj lasten neformalnokontrolni dejavnosti vsaj nekaterih. **Kot depolitizirana oblika nadzorovanja je najbolj samostojen v skupinah, kamor redkeje vdirajo ideologije, religije ter javna občila in ki ohranjajo kolikortoliko samostojno življenje (to pa je spet družina).**

7. Konformizem

Ne poznamo mehanizmov nadzorstva, ki ne bi »vsiljevali« ubogljivosti, poslušnosti, podredljivosti in ki ne bi prilagajali vedenja, navadno vnaprej določenim vzorcem ali pričakovanjem, in ki ne bi skušali ljudi tako ali drugače pripravljati na sprejemanje določenih pravil tistega ali tistih, ki imajo moč ne le da določajo vedenjske oblike, ampak da jih tudi zagotavljajo. S tem se je človeštvo že ves čas in neprestano srečevalo in tudi prihodnost ne bo drugačna, kajti **brez pravil ni mogoče živeti in čeprav zaradi njih premnogi trpijo, je to usoda, v kateri vsi, ki se »trudijo« za doseganje »konformizma« vedno mislijo, da imajo prav, da je le-ta v korist vsem in nenazadnje celo trpečim, zaradi kontrolizmov.**

Tudi zato je o konformizmu v različnih znanih veliko podatkov in katerokoli pisanje o »kontrolizaciji« ne more mimo njega. Kajti **konformizem je navsezadnje bodisi cilj bodisi produkt nadzorstva.** Le-to se nenehno trudi ne le, da bi ga doseglo, ampak tudi vzdrževalo, in kakršnakoli prizadevanja za spreminjanje konformizma v kakršnikoli obliki, od inovacije, ritualizma, dezerterstva in upora, kakor je zapisal R. Merton in so kasneje prenekateri njegovi tipologiji adaptacije dodajali še razne druge poglede in razširjali njegovo »formulo prilagajanja«, je bilo napredovanje vedno moteče in vznemirljivo. Morebiti je konformizem tudi zato sinonim za homogenizacijo, identifikacijo, imitacijo, reintegracijo tja do vdanosti ali celo ljubezni, in narobe, kakršnakoli drugačnost od konformizma je že od nekdanj bila neprilagojenost, odklonskost, nenormalnost, neuravnovešenost ali abnormnost, nesprejemljivost, tja do patološkosti in kriminala.

Konformizem ali nekonformizem jemljemo v tem pisanju tudi, glede na področje neformalne kontrolizacije, vedno v **nekem odnosnem smi-**

slu, skušamo ga relativizirati glede na to, za kaj gre, čeprav je o njem še vedno dosti zmede, različnih stališč in pogledov. Vendar gre konformnost vedno proučevati skladno z določenimi institucionaliziranimi normativnimi vzorci, ki so različni od skupin, odvisni od časa in kraja. Ne-konformizem pa je vedno motenje ravnotežja interakcijskih procesov in ga gre dojemati glede na zunanje ter notranje sprejemanje, ter ga »meriti« v razmerju do večine ali manjšine, elite ali zatiranih skupin in še kako drugače. Že glede na to je konformizem lahko celovit ali poseben, stalen ali začasen, hkrati ko lahko ločujemo še nekonformizem kot odklon od prava, od dogovorov, morale, običajev, navad, stališč in mnenj, pa ritualov in še marsičesa. Po drugi strani pa je konformizem spet lahko iskren, neiskren, pa gospodovalen, negospodovalen itd.

Zato je konformizem na enem koncu prisilno pristajanje na vsiljene vedenjske vzorce, kot je na drugem lahko razumsko sprejemanje modelov zaradi izogibanja nevšečnostim. V obeh skrajnostih je lahko navidezen in občasen, torej nestanovit in slej ko prej pelje k nekonformizmu v obliki inovacije ali upora, kot najčistejših oblikah prizadevanj po spreminjanju. Če pa je konformizem resnično internaliziranje norm ali način normalizacije, upoštevanje vrednot in zavestno ravnanje po »pravilih«, potem je lahko pomemben prispevek v ustvarjanju harmoničnega vzdušja v skupini, možnost samopoboljševanja, ustvarjanje vedenjske enakosti, razlog za odstranjevanje možne »sumničavosti«, upanje na stabilizacijo itd. Konformizem je, zlasti v primarnih skupinah lahko »dresiranje« telesa zaradi modeliranja duše, kolikor ni osebna vzgoja in tehnika socializacije. Družbena nenakost povzroča tudi različnost v vsiljevanju konformizmov, zaradi česar je kljub morebitni univerzalnosti pomena vendarle selektiven, če že ne diskriminatoren. Še posebno zaradi vplivnih tehnik, stopnje standardizacije, (ne)homogenosti skupin, sodelovanja v motiviranosti članov ter različne stopnje osebne konformnosti.⁷

Morda bi se veljalo več ukvarjati, zlasti v okviru delovanja neformalnokontrolnih mehanizmov predvsem v primarnih pa tudi v drugih skupinah s tem, koliko prinaša škodljivosti ob razločkih med oblikovanjem posameznikove duše in obvladovanjem posameznikovega telesa.⁸ Koliko muk ustvarja eno in drugo, kako različne odvisnosti (spoznavna, finančna, čustvena,

⁷ Retzmann, E., s. 27.

⁸ Foucault, Nadzorovanje in kaznovanje, s. 35.

⁶ Matthews, v Privatizing Criminal Justice, s. 1.

kontrolna itd.) delujejo na dejansko prilaganje, kulturo, socializacijo ali kar posameznikovo in skupnostno civilizacijo itd. Le-to pa je vzajemni problem katerekoli človeške skupine, ki s svojo organiziranostjo, normativizmom in razmerji moči deluje na svoje člane, pripadnike, somišljenike ali nasprotnike. Neformalni kontrolni mehanizmi iz tega niso izključeni kot funkcija tistih institucij, ki jim pripadajo in za katere opravljajo svoja dela.

8. Zasebnost in javnost

Neformalno nadzorovanje opravljajo ljudje, nenehno v katerihkoli skupinah bodisi posamično bodisi skupinsko, toda predvsem laično. To, kar delajo, je različno podrejeno kontrolnim dejavnostim in pogosto je nadzorstvena sestavina neke dejavnosti v vsebinskem smislu, nenazadnje tudi zaradi preživetja, v tekmovanju z drugimi, za obdržanje na površju ali zaradi česar koli, kar ima zanje nek smisel bodisi čustveni bodisi materialni in nenazadnje tudi spolni. Vse, kar počenjamo je, z nečim utemeljeno in motivirano in relativno malo človeških plati življenja je prepuščenih »svobodi«. V glavnem je vse **določeno, predpisano, predvideno, načrtovano in omejevano**. Človek se nenehno srečuje z **različnimi regulacijami**, ki mu določajo ne le vsebine ampak tudi obseg, intenzivnost in vse ostalo. Neprestano je postavljen pred preizkušanje, kaj sme in česa ne sme, kaj lahko doseže z majhnim ali z velikim tveganjem in kaj brez tveganja in s čim mora računati v primerih, ko se odloči za prekoračitve pravic in dolžnosti, ki imajo za posledico njegovo normaliziranje ali discipliniranje. Z slednjima posredujejo poklicni nadzorstveni mehanizmi ali neformalno nadzorstvo, pa še kakšni posamezniki, včasih pa kar vsi hkrati, kar je še huje in še bolj neprijetno, kajti **vsak izmed njih odloča s svojo zmogljivostjo porazdeljevanja bolečin**, kar ni nepomembno zlasti za razločevanje med zasebnostjo in javnostjo, tudi v neformalnem kontrolizmu.

Vsakdo živi v določeni zasebnosti, v kateri tudi njegova interiorizacija poteka odvisno od okolja, s katerim »hočeš — nočeš« deli svojo usodo, če ne drugače vsaj za določen čas. Zato so primarne človeške skupine predvsem pomembne za **vzdrževanje določene zasebnosti**. In čeprav javnost različno vpliva nanje bodisi z javnim mnenjem, ideologijami, politikami, navadami in kulturo, se **posameznik** v družini, pa morda še v soseski, s prijatelji in bližnjimi, ven-

darle lahko v določenem obsegu **upira pritisku »javnosti«, oziroma »ideološkim aparatom« države**, ki ga žele absorbirati, ga podrediti, preoblikovati, spregledovati, »panoptizirati« in podržaviti ali spolitizirati, ali celo policizirati in militarizirati. Čeprav so ti **procesi »prilaščanja«** ljudi neenaki, selektivni, diskriminatorni, različno intenzivni ter imajo nejasne in vnaprej pogosto nepredvidljive posledice, vendarle nenehno **potekajo na ravni dihotomije zasebnost/javnost, posameznik/družba** (če ne kar država) ali na liniji jaz in mi (v skupini) ter vsi drugi. Zato je to **nadzorovanje hkrati nadzorovanje vseh nad vsemi, vseh nad vsakomer** kot vsakega nad vsemi, vsaj formalno, če ne dejansko. Toda vsi vedno gledamo vse in vsak je gledan od vseh (v njegovem okolju), čeprav predvsem v smislu vloge »bystanders«, ko si vsak misli, dokler boš ti mene pustil pri miru, bom tudi jaz tebe. Kajti vsakdo se »premakne« navadno šele, ko je prizadet in oškodovan, če pa so to drugi, naj se pobrigajo sami, da bodo zadovoljene njihove potrebe po varnosti in gotovosti. Ali to ne pomeni, da je vsakomur najbolj važno, kar je pomembno zanj in šele nato pridejo na vrsto vsi drugi. Viktimologi s svojimi spoznanji o primarni viktimizaciji dosti vedo o tem, kajti **zasebni interes je vedno na prvem mestu** in to velja tudi za varnost. Zato je budnost iz zasebne motiviranosti vedno pred tisto, ki je za druge ali javnost, družbo, državo. Iz tega pa izhaja tudi smisel za nadzorovanje. O tem pa vemo zelo malo ali pa je to dosti bolj čustveno, iracionalno, le iz posameznih primerov in približno, bolj kot razumsko, raziskovalno, teoretično in določno.

Čeprav oboje, tisto, kar je zasebno, in kar je javno, v neformalnem nadzorstvu izvajajo tudi družina, skupina in soseska hkrati, so vendarle ključni (pre)oblikovalci in **prenašalci ter odbiralci, kaj bodo** od tistega, kar prihaja od družbe, **uporabili zase**, kako, zoper koga in na kakšne načine, seveda odvisno od »tehnoloških, ekoloških, ekonomskih in institucionalnih razsežnosti svoje socialne organizacije«.⁹ S tem pa izražajo svojo sposobnost in pripravljenost za opravljanje nalog, ki so v splošnih procesi socializacije, adaptacije ali kontrolizacije postavljene prednje. Zato jih seveda tudi različno izvajajo, preneka-teri med njimi tudi pomanjkljivo, škodljivo, kolikor ne celo viktimogeno in kriminogeno, kar je včasih tudi razlog za različne tipološke klasi-

⁹ Samson, v Gottfredson/Hirschi: Positive Criminology, s. 101.

fikacije, ki spet privlačujejo javno svetovanje, pomoč, poučevanje, uravnavanje, sodelovanje, komuniciranje, spodbujanje, tja do označevanja in izločanja, potem ko se je vključevanje lahko pokazalo kot nedosegljivo ali nemogoče.

9. Kriminalnokontrolni pomen

Kolikor naj bi bila odklonskost odgovornost vsakogar, pri čemer se nihče ne bi smel znebiti možnosti, da pri njenem zatiranju ali omejevanju ne prispeva po svojih močeh, potem je neformalno nadzorovanje gotovo eno izmed najbolj ključnih. Ključnih zato, ker s svojimi mehanizmi v primarnih in sekundarnih skupinah in še kje lahko najbolj vpliva na ustreznost socializacije in hkrati onemogoča najrazličnejše družbene napetosti, tako individualne kot skupinske. Vsi dogodki, ki zadevajo neformalno nadzorstvo, od kriminalitete, deviantnosti, delinkventnosti, prek raznih boleznih in norosti, pa tako ali drugače vedno nastajajo najprej posamično in nato s svojo množičnostjo postajajo družbeni ali socialni problem, kolikor seveda ne kažejo na družbeno dezorganizacijo in njeno anomičnost. Pri nas nismo pri tem nobena izjema, nasprotno, zabredli smo v tako globoka krizna stanja, da je obvladovanje posameznih pojavnih oblik tako etiološko kot fenomenološko postalo že skoraj iluzorno in se nenehno od kriminalnega vračamo k političnemu in od političnega spet h kriminalnemu. Prenekateri pojave spreminjamo v kazniva dejanja, in to celo pri vedenju, ki bi mu lahko rekli, da je komaj samo izzivalno, toda svojo vidnost dobiva v tem, da ga ponekod uspevajo politizirati.

Neformalna kontrolizacija prihaja danes v sodobnem svetu v središče pozornosti predvsem zaradi **neuspešnosti države in njene represije**, ki ne zmoreta bistveno vplivati na obseg in naravo kriminalitete. V kontekstu ideologije neformalnokriminalne kontrole iščejo, utrjujejo in razvijajo predvsem njene vire, ki jih skušajo mobilizirati zlasti zato, da ne bi prihajalo do nezaželenih oblik odklonskosti vsaj v primerih, ko se že najavljajo. Ali če bi drugače zastavili pogled na neformalnokontrolne mehanizme, potem bi rekli, da se od njih pričakuje dvoje: da bi po eni plati ne prihajalo do tolikšnega obsega družbeno motečih pojavov, v čemer se vidi predvsem preprečevalni pomen tega nadzorstva, po drugi pa naj bi v marsičem opravljali tiste dejavnosti, ki bi zmanjšale količino dela državne

represije, ki spregleduje predvsem velike količine manj pomembnih zadev, pa bi jih lahko reševali z neformalnimi sredstvi, brez prava, tam kjer se dogajajo, s samimi udeleženci, predvsem ceneje in seveda povsem brez države. Kakor se morebiti sliši, da gre pri tem za »politiko nemogočega«, pa je v tem vendarle nekaj možnega, čeprav gotovo prihaja do malodušja in spoznanj, da se glede kriminala nič ne da napraviti, ali pa vsaj zelo malo. V koncept kriminalne kontrole sodobnega sveta so se neformalni nadzorstveni mehanizmi s svojim delovanjem že tako zasidrali, da ustvarjajo razpoloženje, v katerem jih gre gledati kot pomemben dejavnik in jih je nemogoče spregledati. Morda tudi zaradi previdnosti ali zadrževanih poskusov razdržavljenja, razlaščenja, razstavljanja in depolitizacije države in njenega represivnega aparata, ki je bil, zlasti pri nas, preveč ideološki. **Neformalno kontrolno delovanje pa naj bi tudi na področju zatiranja deviantnosti dojemali predvsem kot človekoljubno ravnanje, ki se, četudi je laično, opira predvsem na stroke, občutke ljudi in njihove potrebe**, ker jim gre za posameznika in njegove vrednote, ne pa toliko za družbo. Le-ta naj ima koristi skozi posameznika. Politika zatiranja deviantnosti z neformalizmom in tovrstnimi kontrolnimi institucijami naj poteka od spodaj navzgor in ne narobe, kot je bilo doslej v socializmu.

Zato je neformalno nadzorstvo prav tako v določenem obsegu lahko organizirano delovanje zoper kriminal in odklonskost, toda na način, prilagojen posameznim skupinam, ki predvsem same določajo, kaj je zanje primerno in koristno in kaj zmorejo. Toda, ker mu je navadno potrebna »strokovna pomoč«, ga ne bi smeli spreminjati v »oči in ušesa« države in njenih represivnih mehanizmov, zlasti policije. Ostalo naj bi pretežno samostojno sredstvo predvsem kriminalne prevencije, čeprav mu ne gre odrekati prenekaterih vlog, ki jih prenašamo od države in s katerimi bi zadovoljevali prenekateri zadeve posameznika in njegovih ožjih skupin, da sploh lahko obstajajo. Neformalno nadzorovanje, ki ga izvajajo ljudje med seboj, je, četudi kruto in izključevalno, pa vendarle predvsem takšno, da ljudem pomaga, »jih asimilira, tolerira, inkorporira, akomodira pa absorbira in normalizira«,¹⁰ kar ni v navadi represivnih mehanizmov. Ali se mu prav zato obeta svetlejša prihodnost?

¹⁰ Cohen, S.: Visions of Social Control, s. 267.

Teško je na to odgovoriti, nenazadnje tudi zaradi etičnih razsežnosti njegovih tehničnih možnosti in zmogljivosti ter raznih drugih vprašanj, ki jih poraja, kajti **nobeno nadzorstvo ni za nikogar povsem idealno**, vsi se mu radi izogibamo in ga že zaradi tega **ne bi smeli mistificirati**.

Toda vzporedno z represivnimi mehanizmi države, ki so profesionalizirani, dobiva neformalno nadzorstvo vedno večji pomen, čeprav vemo, da tudi njegov domet ni vsemogoč.

Rokopis končan 2. marca 1990.

LITERATURA

- ANALYSING (In) Formal Mechanisms of Crime Control** / Eds. M. Findlay, U. Zvekić. Rome, UNSDRI 1988, 343 s.
- CLARK, H.: **Altering Behavior**. Newbury Park, Sage 1987, 236 s.
- COHEN, S.: **Against Criminology**. New Brunswick, Transaction Books 1988, 310 s.
- COHEN, S.: **Visions of Social Control**. New York, Polity Press 1985, 325 s.
- COMMUNITIES and Crime Reduction** / Ed. T. Hope, M. Shaw. London, Her Majesty's Stationery Office 1988, 311 s.
- DUSSICH, J.: **New Perspectives in Control Theory: Social Coping of Youth under Supervision**. Köln [etc.], Heymann 1985, 306 s.
- ENVIRONMENTAL Criminology** / Ed. P. & P. Brantingham. Beverly Hills, Sage 1981, 264 s.
- FOUCAULT, M.: **Nadzorovanje in kaznovanje**. Ljubljana, Delavska enotnost 1984, 324 s.
- INFORMAL Justice** / Ed. R. Matthews. London, Sage 1988, 214 s.
- JACOBSEN, F.: **Führungsaufsicht und ihre Klientel**. Köln [etc.], Heymann 1985, 187 s.
- KINSEY, R., LEA, J., YOUNG, J.: **Losing the Fights against Crime**. New York, Blackwell 1986, 221 s.
- POLLOCK-Byrne, J.: **Ethics in Crime and Justice**. Pacific Grove, Brooks/Cole 1989, 169 s.
- PRIVATIZING Criminal Justice** / Ed. R. Matthews. London [etc.], Sage 1989, 197 s.
- RAYNOR, P.: **Social Work, Justice and Control**. New York, Blackwell 1985, 220 s.
- RETZMAN, E.: **Familiäre Interaktion und delinquentes Verhalten bei Kindern**. Köln [etc.], Heymann 1986, 214, 139 s.
- SAMPSON, R.: **Communities and Crime**. V: Positive Criminology. Newbury Park, Sage 1987, s. 91—114.
- SHAPLAND, J., VAGG, J.: **Policing by the Public**. London, Routledge 1988, 226 s.
- SKOLNICK, J., BAYLEY, D.: **Community Policing: Issues and Practices Around the World**. Washington, U. S. Department of Justice 1988, 93 s.
- SOCIAL Control** / Ed. J. Gibbs. Beverly Hills, Sage 1982, 288 s.
- SOCIAL Control and the State** / Ed. S. Cohen, A. Scull. New York, St. Martin's Press 1983, 341 s.
- SOUTH, N.: **Policing for Profit**. London, Sage 1988, 180 s.
- TRANSCARCERATION: Essays in the Sociology of Social Control** / Eds. J. Lowman et al. Aldershot [etc.], Gower 1987, 466 s.

Seznam literature pripravila Marija Milenković.

UDC 343.3/.7(497.12)»1989«

Informal control

Janez Pečar, LL.D., Professor of Criminology, Institute of Criminology, Ljubljana

Informal control has, in the last decade, raised numerous questions related to the necessity of shaping conformism, which is connected with various possibilities and forms of transcontrolizations, panopticism, informalism, privatization and personalism. The key regulatory mechanisms which have to be taken into consideration in informal control are above all: family, groups, communities and neighborhoods, work, culture, ideology, religion, public opinion, mass media, morals, customs, tradition and even the arts, sciences, medicine and sports. These mechanisms of informal control open numerous ethical dilemmas which result from the most different styles of power and authority with which the

individual is permanently confronted and in a way that he can be simultaneously controlled, commanded, punished, made to conform, and finally also manipulated, because other people exercise influence on him, especially through direct contacts or by his participation in relationships which are above all informal. Due to the emotional character of these relationships, it could be said that this type of controlization is not always ethically neutral and just.

Since the state has failed to control deviancy, informal mechanisms of control with their own means have more and more importance regarding criminal policy and crime prevention.